

آشنایی با شرحی مهم بر لمعه‌ی شهید اول

○ محمد ترابیان فردوسی

○ النفحات الحائرية في شرح اللمعة الدمشقية

○ سيدحسن حسینی عریضی تونی

کتاب شریف «اللمعة الدمشقية» و شرح مشهور آن «الروضة البهية في شرح اللمعة الدمشقية» کتاب‌هایی بی‌نیاز از معرفی است. در این فرصت کوتاه برآنیم تا به معرفی شرح دیگری بر «اللمعة الدمشقية» بپردازیم.

«النفحات الحائرية و النفحات الحسينية في شرح اللمعة الدمشقية» شرح مفصلی بر کتاب فقهی مشهور «اللمعة الدمشقية» تألیف جاوید شهید اول (ره) است. چنان‌که شارح پس از مقدمه‌ای مسجع و مقفی و آکنده از براءت استهلال و جناس و سایر فنون ادبی می‌نویسد:

«ثم انی رأیت ان اجعل ذل شرحاً وافياً و تعليقاً شافياً علی رسالة المولى الشهيد السعيد العالم و التحرير الفاضل الكامل الفهيم امام الفقهاء الراشدين و سند العلماء العارفين الحائزين للفخرين و الفايض بالشرفين العالم الوحيد المولى محمد بن مكي - نور الله مرقده و برد مضجعه - الى شمس الدين محمد الاوى الوزير فى خراسان فى عصره الشريف عقيب التماسه و سؤاله ذلك فى كتابه له الى المصنف مشتملة على بعض ما كان لايقاً بجناب المشار اليه ملحقاً اليه مقسماً عليه».

این شرح ارزشمند و ناشناخته اثر خامه‌ی مرحوم آیت الله حاج سید حسن بن میرزا محمدعلی حسینی عریضی تونی بشروی است.

این عالم صاحب‌دل در نیمه‌ی اول سده‌ی سیزدهم هجری در آبادی «بشرویه»^(۱) تا با عرصه‌ی زندگی گذاشت. مقدمات علوم را در محضر پدر دانش‌مندش «حاج سید محمدعلی» فرا گرفت و سپس عازم مشهد مقدس گردید.

دیری نپایید که آوازه‌ی حوزه‌ی گرم نجف اشرف او را به آن سمت کشانید. سید حسن جوان به حلقه‌ی شاگردان شیخ اعظم «شیخ مرتضی انصاری» (ره) پیوست و از آن خرمن دانش، خوشه‌ها برگرفت.

هنوز هجده سال بیشتر نداشت که در نجف به حوزه‌ی درس «ملا آقا دربندی» وارد شد و بسیار مورد توجه استاد قرار گرفت. مرحوم دربندی بسیار به سید حسن احترام می‌گذاشت و او را در پنهان و آشکار به فضل و ادب و تقوا می‌ستود. وی در همین راستا به پدر سید حسن نامه‌ای می‌نویسد و وی را به پاره‌ای از فضایل فرزندش متوجه می‌سازد و از او می‌خواهد که خداوند را بر این نعمت بزرگ سپاسگزاری نماید.

او در یکی از رسایلیش در ضمن برشمردن اساتید خود در این باره می‌نویسد: «۳. استاد الكلّ فی الكلّ و علامة الأعلام المسلم عند الخاصة و العامة فی العلم و الفضل و الاقطاع الی اهل بیت علیهم السلام... الشهير بالاقادربندی... و هو استاد الاعظم لهذا الفقير المفتاق مسود هذه الاوراق... و قد كان لجنبه

شفقة فی الغایة و عناية قد بلغت النهاية للفقير المعترف بالقصور و التقصير و قد تلمذت علیه نحواً من سبع سنين فی العتبات العالیات و كان مع اشتهار عدم اعتنائه باحد من فضلاء زمانه و قدحه فی اجتهاد كل من مستفقهه اوانه یرجّحنی فی مقامات العلم علی رؤوس الاشهاد علی جميع من عداه من فحول معاصريه من غير استثناء مؤكناً ذل بالأیمان المغلظة و قد كتب فی ذلك كتاباً للوالد الماجد سلمه الله تعالی اوائل تشرقی بخدمته و انا حينئذ ابن ثمانية عشر سنة تقريباً و الكتاب بخطه المبارك موجود عندی و ذالك من فضل الله یوتیه من یشاء...»

صاحب ترجمه پس از اتمام تحصیلات و نیل به درجه‌ی اجتهاد به وطن خود، بشرویه‌ی تون، برگشت و تا پایان عمر، فارغ از زد و بندهای سیاسی و درگیری‌های جناحی به وعظ، تبلیغ، تألیف و تحقیق پرداخت. حاصل سال‌ها تحقیق و تألیف وی، چندین کتاب و رساله به نثر و نظم و به فارسی و عربی است.

گرچه بخشی از این آثار از گزند حوادث روزگار، در امان نمانده اما مقدار باقی مانده گواه صادقی بر فضل و علم سید حسن مذکور است. تالیفات وی - با استفاده از آنچه خود آن مرحوم در برخی رسایلیش ضبط نموده - بدین شرح است:^(۲)

۱. احکام اصول:

کتابی است در موضوع فوق که در سال ۱۲۶۷ هجری تألیف نموده است. نسخه‌ی خط مؤلف این کتاب اکنون در کتابخانه‌ی مدرسه‌ی علمیه‌ی بشرویه نگهداری می‌شود.

این کتاب دارای ۱۸۸ برگ ۲۴ تا ۳۰ سطری است.

۲. اصول عقاید:

رساله‌ای فارسی در موضوع عقاید شیعه‌ی اثناعشری است.

۳. اصول و فروع دین:

کتابی است در بیان اصول و فروع دین.

نسخه‌ای از این اثر که به خط مؤلف است و از انجام افتادگی دارد در کتابخانه‌ی مدرسه‌ی علمیه‌ی بشرویه حفاظت می‌شود.

این کتاب در ۱۵۰ برگ ۲۵ سطری است.

۴. الالفية النورية في اصول فقه الامامية:

ارجوزه‌ای است با موضوع اصول فقه. قسمتی از ابیات آغازین آن در ادامه خواهد آمد.

۵. جنگ:

مجموعه‌ای است به عربی شامل کیفیت ظهور علی محمد باب و ردّ بابت، شرح حال مختصری از علمای بزرگ شیعه تا زمان تألیف کتاب (۱۲۸۷ ق)، مختصری در باب اجتهاد و تقلید، اشاره‌ای به اساتید خود و فهرستی از تالیفات

- صاحب ترجمه.
۶. الدرّ البهیة: ارجوزه‌ای است در فقه از اول کتاب طهارت تا اواخر بحث اذان از کتاب صلاة
۷. دلیل العباد و الله الهادی الی الرشاد: این کتاب چنان که از مقدمه‌اش استنباط می‌شود رساله‌ی عملیه‌ی مؤلف است که بنا داشته پاره‌ای از مسایل نماز، روزه، زکات، و غیره را در آن عنوان نماید. لکن فقط به دو مبحث نماز و روزه پرداخته است.
۸. رساله فی الاستصحاب.
۹. رساله فی الجواهر والأعراض.
۱۰. رساله فی الرجال.
۱۱. رساله فی السیر والسلوک.
۱۲. رساله فی الصلوة والصوم.
۱۳. رساله فی الغیبة.
۱۴. رساله فی القرعة.
۱۵. شرح الالفیة: شرحی است بر کتاب «الالفیه» اثر شهید اول.
۱۶. شرح الدرّة الغرویة.
۱۷. شرح رساله الاثنی عشریة الصومیة: شرحی است بر رساله‌ی اثنا عشریة در صوم اثر شیخ بهالدین عاملی معروف به شیخ بهایی (ره) نسخه‌ای به خط مؤلف از این شرح، اکنون در کتابخانه‌ی مدرسه‌ی علمیه‌ی بشرویه موجود می‌باشد.
- نسخه‌ی یاد شده ۳۱۱ برگ ۲۰ سطری دارد.
۱۸. شرح زبدة الاصول: شرحی است بر کتاب «زبدة الاصول» اثر شیخ بهاء الدین عاملی معروف به شیخ بهایی (ره). نسخه‌ای از این اثر که به خط مؤلف است اکنون در کتابخانه‌ی مدرسه‌ی علمیه بشرویه محافظت می‌شود.
- این نسخه دارای ۲۸۳ برگ ۲۵ سطری است.
۱۹. شرح محرز الفصول: نسخه‌ای از این کتاب در کتابخانه‌ی مدرسه علمیه‌ی بشرویه موجود می‌باشد. این نسخه به خط حمزه‌ی بشرویه‌ای است.
۲۰. شرح النخبة: شرحی است بر کتاب «النخبة» اثر ملا محسن فیض کاشانی. صاحب ترجمه، تالیف این اثر را در سال ۱۲۸۱ ق به پایان برده است. نسخه‌ای از این شرح که به خط مؤلف است و گویا نسخه‌ی منحصراً باشد اکنون در کتابخانه‌ی حوزه‌ی علمیه‌ی بشرویه نگهداری می‌شود.
- این نسخه در ۱۶۰ برگ ۲۸ سطری است.
۲۱. الفصول السهویة: رساله‌ای است فقهی در مبحث سهو و شک
۲۲. قرّة العیون: کتابی است به فارسی در باب غزوات و سایر احوال امیر المؤمنین (ع) و وقایع ایام
- خلافت ظاهری آن حضرت.
۲۳. مختصر فی المناسک: رساله‌ای است در شرح اعمالی که حجاج باید در مناسک حج به جای آورند:
۲۴. مقامات علویة: رساله‌ای است به فارسی در باب کیفیت غضب ارباب طغیان، حقوق اولیای ملک مئان را ...
- مؤلف در این رساله به بیان ظلم‌های خلفای جور بر خاندان عصمت و طهارت و غضب امامت و ولایت توسط آنان پرداخته است
۲۵. منظومة فی العقاید: ارجوزه‌ای در موضوع عقاید حقّیة شیعه است که در کتابی به نام «اربع اراجیز» به چاپ رسیده است.
۲۶. منظومة فی المنطق: ارجوزه‌ای است در منطق که در کتابی با نام «اربع اراجیز» به چاپ رسیده است.
۲۷. مهیج الاسف علی قتیل الطف: کتابی است در بیان احوال و مصائب حضرت سیدالشهدا (ع) و شهدای کربلا. این کتاب در زمان آن مرحوم و پس از وی بسیار در مجالس عزاداری مورد استفاده بوده است.
- تمام این تالیفات، که بیشتر آن به خط مؤلف بوده، پس از درگذشت آقا سید حسن به فرزند ارشدش حاج آقا سید فضایل و بعد از وی به فرزندش سید ابوالمکارم نجفی رسید. پس از وی این آثار ارزشمند در بین بازماندگان تقسیم گردید.
- همه‌ی آثار یاد شده تاکنون به صورت خطی باقی مانده است. فقط در چند سال اخیر به همت یکی از نواده‌های صاحب ترجمه چهار ارجوزه‌ی وی (در اصول، فقه، منطق و عقاید) با نام «اربع اراجیز» توسط بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی به چاپ رسیده است.
- این عالم بزرگ همچنین دارای طبعی روان و قوی بوده و اشعار زیبایی از وی به یادگار مانده است.
- نمونه‌ای از اشعار عربی صاحب ترجمه که در ذیل خواهد آمد ایبائی است برگرفته از مقدمه‌ی ارجوزه‌ی «الفیة التوریة فی اصول فقه الامامیة».
- قال العیید ابن علی الحسن
خیر کلام نطق باللسن
حمد کریم علم الأکسانا
قواعد الشرایع امتناناً
و دلّه الی سعادة الأبد
مبیناً سبیلها لمن قصد
و نامیات الصلوات الزاکیة
ممن مضی و من قرون آتیة
علی النبی سید الأنام
محمد مؤسس الأحکام
وآله الأعلام فی البریة
وسائل الفلاح للرعیة

بن احمد الشامی العاملی رفع الله درجته فی علیین و حشره مع ساداته الائمة الميامین لکنه ره قد سلك فی الشرح مسلک الاختصار و لم یشر غالباً الی الدلیل و لا الی اختلاف الاقوال و الاخبار مع ان ذلك هو العمدة و الهم فاردت ان اشرحها علی وجه اتم فان رايت فی بعض المقامات منی اطناً فی الکلام و زیادة تبیین فی بیان المرام او خروجاً عن الفن بذكر ما یناسب المقام فاعلم ان ذلك لیس لعجزی عن الاختصار و الایجاز و الاشارة الی المعنی بالتعمیة و الالغاز او اشتباه ما یتعلق بكل علم من المسائل علی اذ امثال ذلك غیر خفیة لدى بل العذر فیهما اتمام البیان و توضیح المقصود حتی کأنه یشاهد بالعیان و تکثیر الفایدة و احکام البیان...»

مع الاسف شارح نتوانسته این شرح را به پایان برساند که گویا به دلیل کسری عمر بوده است.

این شرح لطیف از «کتاب طهارت» شروع، و تا اواسط «کتاب صلاة» (جملی «و فی الشک لایلتفت اذا تجاوز محله») رسیده است.

نسخه‌ی منحصراً این شرح که در دو جلد می‌باشد اکنون در کتابخانه‌ی مدرس‌هی علمیه‌ی بشرویه نگهداری می‌شود.

جلد اول این شرح به خط کاتب شارح «ملا حمزه‌ی بشرویه‌ای» و جلد دوم به قلم خود شارح می‌باشد. عکس هر دو جلد اکنون در نزد نگارنده موجود است. اطلاعات کامل نسخه‌شناسی این دو جلد در «فهرست نسخه‌های خطی فردوس» آمده است.

پانوشتها:

۱- تون: شهری باستانی واقع در جنوب خراسان است. قدمت این شهر به قبل از اسلام بر می‌گردد. ناصر خسرو قبادیانی - شاعر بلند آوازه - در سفرش از آن شهر عبور نموده و وصف شهر و مردمان آن را در سفرنامه‌اش آورده است. با تصویب فرهنگستان زبان فارسی در سال ۱۳۱۰ خورشیدی، نام «تون» به «فردوس» تغییر یافت.

بشرویه: از دیر زمان بزرگ‌ترین آبادی تون بوده و اکنون نیز به شهری تبدیل شده و بزرگ‌ترین بخش فردوس است.

بشرویه در جنوب غربی استان خراسان قرار دارد و از شمال به بردسکن، از غرب به طبس، از جنوب به دهستان دیهوک و از شرق به تون (فردوس) محدود است. در ۵۷ درجه و ۲۵ دقیقه‌ی طول جغرافیایی و ۳۳ درجه و ۵۳ دقیقه‌ی عرض جغرافیایی قرار گرفته است.

ارتفاعش از سطح دریا ۸۰ متر و فاصله‌اش تا فردوس حدود صد کیلومتر است. بشرویه صد و بیست آبادی مسکونی دارد و جمعیت کل آن به حدود سی هزار نفر می‌رسد که در حدود پانزده هزار نفر آن در مرکز بخش سکونت دارند.

مردمان خون‌گرم و شیعه مذهب دارد. مدت‌ها یکی از بزرگ‌ترین پایگاه‌های «بابیت» در ایران محسوب می‌شده، اما اکنون این فرقه‌ی باطله منحصر به یک آبادی آن شده است. در طول زمان و بخصوص در عصر اقامت آیت الله سید حسن مجتهد دارای حوزه‌ی علمی پر رونقی بوده است ولی در حال حاضر فقط بناهای تاریخی و نسخه‌های خطی باارزشی دارد.

۲- برای اطلاع بیشتر از جزئیات این کتاب‌ها به «فهرست نسخه‌های خطی فردوس» نوشته نگارنده، ذیل کتابخانه‌ی امیرالمؤمنین بشرویه مراجعه نمایید.

لاسیماً علی الامین الیهادی

لکل قوم مبدء المبادئ

علی الفائق ذی المفاخر

بحبه قد عجنت عناصری

ولایتی لهؤلاء القوم

ولاخاف ناصباً ذا اللوم

ومنهم استزدانی للفهم

مستعصماً عن اختلال النظم

و بعد آتی ناظم للطلبة

اصول فقه دُرراً مرتبة

فأنه مفتاح فقه «فقه»

و أمه و لم یقیم الا به

فقاصد الفقه بدونه خبط

و لم یکن غیر مخیب التقط

لکننی آن شاء ربی اقتصر

علی الصواب و المقال المنتصر

و معرض عن الأصول المخترع

جهلاً و عدواناً لأصحاب البدع

و الله ارجو فی تمام العمل

فأنه ذخری و نفس الأمل

ایاه ادعوا و آلیه ابتهل

و منه رشدی و علیه اکتل

سمیته «الألفية التوریه»

و منیبتی طلوعها مرضیه

و فیہ ابواب امام خاتمة

و قبلها لا بد من مقلمة

این عالم گمنام و این محقق پرکار سرانجام در چهارم ربیع‌الاول سال ۱۳۰۶

هجری چشم از جهان فروبست و به دیار باقی شتافت. پیکر پاکش را در جوار پدر بزرگوارش در قبرستان بشرویه به خاک سپردند. از همان زمان مرقد وی زیارتگاه مردم و ارادتمندان به علم و فضل و سیادت است. در محرم‌الحرام ۱۴۱۶ قمری از سوی جمعی از خیرین به صورت زیبایی بازسازی گردید.

النفحات:

اینک به بررسی بیشتری درباره‌ی این کتاب می‌پردازیم. مؤلف با توجه به این که شهید ثانی (ره) شرح مهم و مشهوری بر لمعه‌ی شهید اول نگاشته، ولی به دلایلی آن را ناکافی تشخیص داده و خود دست به قلم برده و این شرح را پدید آورده است.

وی در آغاز «النفحات الحائریة» غرض خود از شرح مجدد «اللمعة الدمشقیة» را این‌گونه بیان می‌دارد:

«و هذه الرسالة و ان کانت قد شرحها المولى الاعظم و الحبر الاقدم افضل الافاضل المدققین و افقه الفقهاء المحققین الامام الشهید السعید زین الدین علی